

Dr hab. inż. Marek Matejun, Prof. UŁ

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr inż. Agaty Budzyńskiej-Biernat
pt. „Kształtowanie strategii międzynarodowej konkurencyjności
przedsiębiorstw sektora żywnościowego Wielkopolski”
napisanej na Wydziale Inżynierii Zarządzania Politechniki Poznańskiej
pod kierunkiem naukowym dra hab. inż. Arkadiusza Borowca, prof. PP
oraz dr Ewy Badzińskiej (promotora pomocniczego)**

1. Podstawa formalna sporządzenia recenzji i kryteria oceny rozprawy doktorskiej

Podstawę formalną sporządzenia recenzji stanowi pismo Dziekana Wydziału Inżynierii Zarządzania Politechniki Poznańskiej z dnia 19.12.2019 informujące, iż na podstawie uchwały Rady Dyscypliny Nauki o Zarządzaniu i Jakości PP z dnia 09.12.2019 powołano mnie na recenzenta rozprawy doktorskiej mgr inż. Agaty Budzyńskiej-Biernat pt. „Kształtowanie strategii międzynarodowej konkurencyjności przedsiębiorstw sektora żywnościowego Wielkopolski”. Praca została przygotowana pod kierunkiem naukowym dra hab. inż. Arkadiusza Borowca, prof. PP oraz dr Ewy Badzińskiej (promotora pomocniczego). Przewód doktorski prowadzony jest w dziedzinie nauk ekonomicznych, w dyscyplinie nauki o zarządzaniu (zgodnie z nową klasyfikacją: w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie nauki o zarządzaniu i jakości).

Celem sporządzenia recenzji jest ocena, czy rozprawa doktorska spełnia warunki określone w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. 2003 nr 65 poz. 595 z późn. zmianami), ze szczególnym uwzględnieniem kryteriów, które obejmują ocenę:

- wyboru problemu badawczego i zakresu pracy,
- struktury i zawartości merytorycznej pracy,
- wykorzystania źródeł literatury,
- formalną rozprawy.

2. Ocena wyboru problemu badawczego oraz zakresu rozprawy doktorskiej

Recenzowana praca poświęcona została problematyce kształtowania konkurencyjności przedsiębiorstw sektora żywnościowego Wielkopolski na rynkach międzynarodowych. Wpisuje się ona w postępujące tendencje umiędzynarodowienia, a nawet globalizacji procesów gospodarczych, które wywołują szereg konsekwencji dla funkcjonowania współczesnych przedsiębiorstw. Internacjonalizacja działalności gospodarczej staje się w tych warunkach już nie tylko opcją strategiczną, ale wręcz

nieuniknionym kierunkiem aktywności rynkowej, stanowiąc istotne wyzwanie dla kierownictwa organizacji gospodarczych. Nakładając na to specyfikę sektora, czy branży prowadzonej działalności tworzy się niezwykle złożony układ zmiennych kształtujących konkurencyjność i determinujących pozycję konkurencyjną przedsiębiorstw. Identyfikacja, opis i ocena tych zmiennych, a także formułowanie zaleceń aplikacyjnych w tym obszarze stanowią istotne wyzwania dla teorii i praktyki nauk o zarządzaniu.

Autorka zwraca w pracy uwagę na te problemy identyfikując określoną lukę badawczą w obszarze kompleksowego podejścia obejmującego rozpoznanie determinant konkurencyjności międzynarodowej charakterystycznych dla przedsiębiorstw sektora żywnościowego (rolno-spożywczego) z województwa wielkopolskiego (s. 7-8). Zapowiada przy tym interesujące podejście oparte na prezentacji dobrych wzorców przedsiębiorstw odnoszących sukcesy na rynku międzynarodowym. Silną stroną rozważań definiujących podjęty problem badawczy jest także odpowiednie pozycjonowanie podjętej tematyki w przestrzeni merytorycznej nauk o zarządzaniu poprzez wyraźne wyznaczenie i scharakteryzowanie przedmiotowego oraz podmiotowego zakresu pracy (s. 8-9).

Wyznaczony problem badawczy wyrażony został następnie w postaci 2 komplementarnych celów poznawczych: (1) naukowo-badawczego oraz (2) aplikacyjnego (s. 9). Ich uzupełnieniem jest 7 celów szczegółowych, które zostały bezpośrednio powiązane z rozważaniami przedstawionymi w poszczególnych rozdziałach pracy. Autorka sformułowała ponadto 4 hipotezy badawcze przeznaczone do weryfikacji empirycznej. Wynikają one wyraźnie z przeprowadzonych rozważań teoretycznych i tworzą interesujące ramy koncepcyjne dla prowadzonych prac badawczych.

Wyznaczony problem badawczy oceniam pozytywnie. Jest on wprawdzie od wielu już lat eksplorowany w naukach o zarządzaniu, jednak zmieniające się warunki gospodarcze i pojawiające się nowe wyzwania związane z internacjonalizacją działalności gospodarczej, uzasadniają jego kontynuację. Jako element oryginalności pracy traktuję głównie zawężenie rozważań do grupy przedsiębiorstw z konkretnej branży, posiadających siedzibę w określonym regionie Polski. Nowatorski charakter rozważań wiąże się jednocześnie z próbą sformułowania i weryfikacji modelowej propozycji kształtowania międzynarodowej konkurencyjności przedsiębiorstw sektora żywnościowego. Wyznaczone cele i hipotezy badawcze również oceniam pozytywnie. Są ambitne pod względem naukowym, sformułowane logicznie i poprawnie językowo, a także nawiązują bezpośrednio w swojej treści do przedmiotowego i podmiotowego zakresu pracy. Zastrzeżeniem może być tu jednak wskazanie jako celów 1, 2, 3 i 6 analizy/syntezy określonych działań naukowych. Przyjmuje się bowiem z reguły, iż analiza/synteza jest czynnością zmierzającą do realizacji celu, a nie celem samym w sobie. Jako pewien mankament traktuję również bardzo duże podobieństwo merytoryczne celu szczegółowego nr 7 do celu aplikacyjnego pracy.

Uwagę polemiczną kieruję jednocześnie do relacji między wyznaczonym problemem badawczym, a tytułem rozprawy. W tytule zapowiedziano bowiem rozważania na temat „kształtowania strategii międzynarodowej konkurencyjności przedsiębiorstw...”. Strategiczne podejście nie jest jednak akcentowane w celach pracy, a w celu naukowo-badawczym pojawia się dodatkowo pojęcie „międzynarodowej przewagi konkurencyjnej”. Wskazuje to na niedostatki w zakresie precyzji pojęciowej, które jednak w znacznym stopniu są ograniczone poprzez rozważania porządkujące, przeprowadzone

w rozdziale 1 (szczególnie w podrozdziale 1.1.). W części tej Autorka formułuje model konceptualny „zarządzania konkurencyjnością przedsiębiorstwa”, którego celem jest osiągnięcie określonej pozycji konkurencyjnej na rynku dzięki posiadaniu przewagi konkurencyjnej, opartej m.in. na strategii konkurowania/konkurencji. W tym przypadku podejście strategiczne traktowane jest zatem jako jeden z wymiarów konkurencyjności, obok potencjału konkurencyjnego i instrumentów konkurowania. Nie wydaje się zatem zasadne tak silne akcentowanie tego podejścia w tytule pracy, przy jednoczesnym pominięciu pozostałych czynników. W mojej ocenie więc tytuł pracy powinien zostać sformułowany jako: „Kształtowanie międzynarodowej konkurencyjności przedsiębiorstw sektora żywnościowego Wielkopolski” lub „Zarządzanie międzynarodową konkurencyjnością przedsiębiorstw sektora żywnościowego Wielkopolski”, co bardziej precyzyjnie odpowiadałoby sformułowanym celom pracy oraz istocie modelu konceptualnego zaproponowanego przez Autorkę w podrozdziale 1.1.

Zakres recenzowanej pracy obejmuje zarówno rozważania teoretyczne (oparte na literaturze naukowej), jak również sprawozdanie z prac badawczych przeprowadzonych przez Autorkę. W części teoretycznej skoncentrowano się na opisie istoty i czynników zarządzania konkurencyjnością współczesnych przedsiębiorstw oraz podstawowych aspektach internacjonalizacji działalności gospodarczej. Rozważania te osadzono dodatkowo w specyficznym kontekście funkcjonowania przedsiębiorstw sektora rolno-spożywczego. Część empiryczną nakierowano natomiast na identyfikację i ocenę czynników kształtujących konkurencyjność wybranych firm z województwa wielkopolskiego w praktyce gospodarczej. Zakres rozprawy nie budzi więc żadnych wątpliwości, jest w pełni zgodny z tytułem pracy oraz wyznaczonymi celami i hipotezami badawczymi.

Podsumowując, moja ocena wyboru problemu badawczego i zakresu recenzowanej pracy jest pozytywna i wysoka. Pod względem merytorycznym praca bez wątpienia lokuje się w dziedzinie nauk ekonomicznych, w dyscyplinie nauki o zarządzaniu. Reprezentuje jednocześnie oryginalne rozwiązanie problemu badawczego obejmującego identyfikację, opis i ocenę czynników kształtujących międzynarodową konkurencyjność przedsiębiorstw sektora żywnościowego (rolno-spożywczego) z województwa wielkopolskiego.

3. Ocena struktury i zawartości merytorycznej pracy

Realizacji celów pracy podporządkowano strukturę rozprawy obejmującą: wprowadzenie, 5 rozdziałów merytorycznych oraz zakończenie. Rozdziały 1-3 mają charakter teoretyczny; przedstawiono w nich sprawozdanie z przeglądu literatury przedmiotu i wyników badań wtórnych. Rozdział 4 i 5 stanowią natomiast prezentację założeń metodycznych oraz wyników badań przeprowadzonych samodzielnie przez Doktorantkę. Każdy z rozdziałów kończy się podsumowaniem, w którym zawarte są najważniejsze wnioski wynikające z przeprowadzonych rozważań, a także odniesienia do realizacji celów pracy i/lub weryfikacji hipotez badawczych. W mojej ocenie struktura pracy jest prawidłowa, właściwie uporządkowana, logiczna i spójna. Tytuły rozdziałów, podrozdziałów i podpodrozdziałów są sformułowane poprawnie i wyraźnie wskazują na zakres prowadzonych rozważań merytorycznych. Moich większych wątpliwości nie budzi również relatywnie głęboki układ spisu treści, zawierający często aż 3 poziomy hierarchiczne, chociaż w tym przypadku niektóre podpodrozdziały obejmują tylko nieco więcej niż jedną stronę (np. 2.2.3., 2.3.1., czy 2.4.1.).

We wprowadzeniu uzasadniono podjęcie tematu, zdefiniowano przedmiotowy i podmiotowy zakres pracy, wyznaczono cele oraz sformułowano hipotezy badawcze, jak również omówiono układ i zawartość poszczególnych rozdziałów. Część wstępna przygotowana została więc w sposób typowy dla prac naukowych, tworząc dobre podstawy dla rozważań przedstawionych w dalszej części rozprawy.

Pierwszy rozdział pracy poświęcono teoretycznym podstawom zarządzania konkurencyjnością przedsiębiorstw. Autorka skutecznie mierzy się w nim z istotnym wyzwaniem różnorodności podejść do definiowania i interpretacji pojęć konkurencji, konkurencyjności, przewagi i pozycji konkurencyjnej organizacji w naukach o zarządzaniu. Rozwijając i krytycznie analizując dotychczasowy dorobek formułuje interesujący model konceptualny zarządzania konkurencyjnością przedsiębiorstw. W jego ramach przewaga konkurencyjna, oparta na potencjale, strategii i instrumentach konkurowania determinuje pozycję konkurencyjną firmy na rynku. Autorka precyzyjnie wyjaśnia i charakteryzuje pod względem teoretycznym elementy tego modelu, które potraktowane zostały jako poszczególne wymiary konkurencyjności firmy. Całość wywodu poprowadzona jest bardzo sprawnie, tworząc solidne fundamenty teoretyczne, niezbędne do przeprowadzenia prac empirycznych.

Do słabości merytorycznych tej części zaliczam natomiast:

- zbyt dużą koncentrację rozważań na „walce konkurencyjnej”, przy jednoczesnym niedostatku uwzględnienia innych podejść do konkurencji rynkowej, np.: strategii błękitnego oceanu, kooperacji, czy koncepcji nisz rynkowych, w których rywalizacja z konkurentami jest mocno ograniczona,
- oparcie rozważań na temat potencjału konkurencyjnego i przewagi konkurencyjnej firmy w zasadzie wyłącznie na klasycznym podziale na zasoby materialne i niematerialne, bez szerszego odniesienia się do dorobku teorii zasobowej firmy, w tym przede wszystkim do modeli VRIN/VRIO (np. J. Barney), czy koncepcji zdolności dynamicznych (np. D. Teece, G. Pisano, A. Shuen). Odniesienie do tych modeli pojawia się jedynie, w bardzo ograniczonym zakresie, w podrozdziale na temat przewagi konkurencyjnej (s. 44),
- uwzględnienie w klasyfikacji składowych potencjału konkurencyjnego firmy (w sferze marketingu i finansów, s. 30) takich elementów, jak: (1) znajomość rynku, (2) znajomość konkurentów, (3) znajomość potrzeb i preferencji nabywców. Występuje silna pokrewność pojęciowa między tymi składowymi, bowiem znajomość konkurentów i klientów stanowi istotny komponent ogólnej znajomości rynku. Mankament ten występuje również w części merytorycznej pracy, bowiem do operacjonalizacji zmiennych w badaniach wykorzystano bezpośrednio zaproponowaną tu klasyfikację.

W rozdziale tym identyfikuję również dwie rozbieżności pojęciowe. Pierwsza z nich dotyczy różnic między rys. 1.1. (s. 22) oraz rys. 1.2. (s. 23). Na pierwszym z nich, jako jeden z etapów zarządzania konkurencyjnością firmy Autorka wskazuje „przewagę konkurencyjną”, aby na kolejnym określić ją jako „potencjalną przewagę konkurencyjną”. Druga rozbieżność dotyczy samej nazwy modelu zaproponowanego przez Doktorantkę. W części koncepcyjnej określa go, jak „model zarządzania konkurencyjnością przedsiębiorstwa” (s. 22, 23), jednak w innych miejscach pracy wskazuje, iż jest to „podsystem zarządzania konkurencyjnością” (s. 10, 11, 21) oraz „system zarządzania konkurencyjnością” (s. 37). Rozbieżności te nie są bardzo istotne, ale z punktu widzenia porządku teoretycznego powinny zostać szerzej wyjaśnione.

W rozdziale drugim skoncentrowano się na wybranych aspektach teoretycznych internacjonalizacji przedsiębiorstw. Rozważania przedstawione w tej części również oceniam pozytywnie i bardzo wysoko. Do głównych atutów zaliczam tu prezentację wielu interesujących modeli umiędzynarodowienia działalności gospodarczej rozpatrywanych na poziomie makro-, mezo- i mikroekonomicznym, akcentujących również istotne znaczenie kapitałowych i kontraktowych relacji międzyorganizacyjnych. Autorka wykazuje się jednocześnie dużą wiedzą na temat różnorodności podejść przedsiębiorstw do zaangażowania w aktywność na rynkach międzynarodowych, analizując wady i zalety poszczególnych rozwiązań. Jako słabość merytoryczną tego rozdziału wskazuję natomiast zbyt syntetyczne rozważania na temat jednoczynnikowych wskaźników internacjonalizacji (s. 75). W ich ramach ograniczono się do klasyfikacji mierników, bez głębszej refleksji nad ich zaletami i mankamentami. Ponadto w przypadku propozycji „współczynnik rozprzestrzenienia sieci” nie uwzględniono międzynarodowego charakteru tego wskaźnika.

W rozdziale trzecim przedstawiono charakterystykę przedsiębiorstw sektora rolno-spożywczego stanowiącą kontekstowe tło dla późniejszych prac empirycznych. Autorka przeprowadza tu interesującą analizę jakościową i ilościową, nakierowaną na wyjaśnienie specyfiki i potencjału tego sektora w ujęciu krajowym i regionalnym. W swoim wywodzie uwzględnia oddziaływanie wielu czynników (w tym również niedawnych kryzysów gospodarczych) na kondycję, pozycję i wyniki rynkowe sektora rolno-spożywczego. Istotnym atutem tej części jest wsparcie rozważań o charakterze ekonomicznym przykładami konkretnych przedsiębiorstw, które odnoszą sukcesy rynkowe w przemyśle spożywczym. Interesująca jest także analiza dotychczasowych osiągnięć i perspektyw umiędzynarodowienia działalności gospodarczej prowadzonej przez firmy spożywcze.

Problemem interpretacyjnym może być bardzo duża różnorodność pojęć definiujących zakres podmiotowy rozważań przedstawionych w tym rozdziale. W tytule Autorka zapowiada charakterystykę firm „sektora rolno-spożywczego”, jednak w treści wprowadza bardzo dużą liczbę pokrewnych pojęć, takich, jak: sektor żywnościowy (s. 96), przemysł rolno-spożywczy (s. 99), przemysł spożywczy (s. 96), przemysł żywnościowy (s. 100), gospodarka żywnościowa (s. 96), kompleks żywnościowy (s. 96), agrobiznes (s. 97), czy przetwórstwo żywnościowe (s. 99). Owa różnorodność pojęciowa wynika głównie z braku precyzji definicyjnej w literaturze oraz przyjęcia różnych podejść w analizach statystycznych, na podstawie których zaprezentowano wyniki badań wtórnych. Należy ponadto podkreślić, iż relacje między poszczególnymi pojęciami zostały przez Autorkę wyjaśnione w przypisie dolnym nr 276 na s. 99. Wyjaśnienie dotyczy w szczególności zamiennego używania pojęć „sektora rolno-spożywczego” (do którego odnosi się tytuł rozdziału 3) oraz „sektora żywnościowego” (do którego odnosi się tytuł pracy). W mojej ocenie dobrze byłoby jednak wyjaśnienie takie zamieścić wcześniej w pracy (np. we wprowadzeniu), aby uniknąć poczucia braku spójności merytorycznej rozdziału 3 z tytułem rozprawy.

Z merytorycznego punktu widzenia moje wątpliwości budzi prezentacja podstawowych danych statystycznych dla przemysłu spożywczego w Polsce oraz w województwie wielkopolskim (s. 107-109). Dane liczbowe ilustrujące to zagadnienie zaprezentowano w tabeli 3.5. (s. 108) w podziale na branże: (1) produkcji artykułów spożywczych oraz (2) produkcji napojów. Interpretując te dane, Autorka na s. 108 stwierdza, iż w Polsce „przeciętne zatrudnienie w produkcji artykułów spożywczych w 2016r. stanowiło

411,6 tys. osób, a przeciętne wynagrodzenie 4551,48 zł, stanowiąc 118,9% wynagrodzenia w przetwórstwie przemysłowym”. Wielkości te nie zgadzają się jednak z danymi zaprezentowanymi w tabeli 3.5. (s. 108-109). Wynika z nich bowiem, iż przeciętne zatrudnienie w produkcji artykułów spożywczych wyniosło wówczas 389 tys. osób, a przeciętne wynagrodzenie – 3347,72 zł. Błąd interpretacji wynika ze zsumowania w opisie wartości dla zatrudnienia oraz wyciągnięcia średniej dla wynagrodzenia dla obu branż. Prawdopodobnie Autorce chodziło w opisie o podanie łącznych danych dla sektora spożywczego (określenie takie pojawia się w przypadku opisu danych dla Wielkopolski). Jednak nawet w takiej sytuacji obliczenie średniej dla obu wartości wynagrodzenia nie jest prawidłowe, bowiem powinno uwzględniać jako wagi liczbę obserwacji w poszczególnych branżach.

Pomimo sformułowanych powyżej uwag krytycznych poziom merytoryczny części teoretycznej pracy oceniam pozytywnie i wysoko. Autorka bardzo dobrze radzi sobie z różnorodnością podejść definicyjnych i interpretacyjnych konstruktów i koncepcji opisywanych we wszystkich trzech rozdziałach. To właśnie na bazie tej różnorodności umiejętnie buduje wartość merytoryczną swojego wywodu, jednocześnie porządkując i syntetyzując dorobek literaturowy oraz wyciągając na jego podstawie określone wnioski poznawcze. Niejednokrotnie podejmuje też dyskusję z dotychczasowym dorobkiem, zwracając uwagę nie tylko na jego zalety, ale formułując też wobec niego interesujące uwagi polemiczne. W swoich poglądach reprezentuje głównie sytuacyjne i dynamiczne podejście do procesów zarządzania, podkreślając konieczność dostosowywania stosowanych koncepcji i metod do zmieniających się warunków funkcjonowania organizacji.

W kolejnych częściach pracy przedstawiono sprawozdanie z prac empirycznych przeprowadzonych przez Autorkę. W rozdziale czwartym uwagę skoncentrowano na analizie stopnia internacjonalizacji badanych firm sektora rolno-spożywczego. Rozważania rozpoczyna opis metodyki badawczej, narzędzia badawczego oraz próby badawczej.

W ramach prac empirycznych Autorka zastosowała dwie metody badawcze: (1) w ramach badań ilościowych – metodę badań ankietowych oraz (2) w ramach badań jakościowych – metodę wywiadu. Dobór metod uważam za prawidłowy, dobrze dostosowany do zakresu przedmiotowego i podmiotowego rozprawy. W metodyce badań Doktorantka omówiła proces postępowania badawczego, zwracając uwagę na takie jego zasadnicze elementy, jak dobór i wielkość próby, zastosowane metody, techniki i narzędzia badawcze oraz charakterystykę badanych podmiotów i respondentów.

Do części metodycznej badań ankietowych formułuję następującą wątpliwość. Na s. 125 Autorka podkreśla, iż „pierwszym zadaniem w realizacji badań jest konieczność określenia, w jaki sposób zostanie przeprowadzony dobór próby badawczej”. Nie zgadzam się z tym założeniem, bowiem pierwszym etapem powinno być określenie populacji oraz operatu populacji, z którego zostanie pobrana próba. Autorka wskazuje następnie, iż zastosowano celowy dobór próby kwalifikując do niej firmy zaliczane do sektora rolno-spożywczego, zlokalizowane w województwie wielkopolskim. Jego to błąd metodyczny, bowiem z uwagi na zakres podmiotowy pracy w ten sposób powinna być właśnie zdefiniowana populacja generalna, a nie próba badawcza. Następnie Autorka wskazuje, iż w celu zaproszenia przedsiębiorstw do badań zakupiła bazę danych z GUS. Baza ta jest właśnie operatem populacji, niezbędnym do ostatecznego doboru próby. Ponieważ wysłano zaproszenie do wszystkich firm z bazy, można powiedzieć, iż podjęto

próbę przeprowadzenia badań pełnych, jednak ostateczna próba (z uwagi na ograniczoną zwrotność) wyniosła 86 firm.

W odniesieniu do metody wywiadu mankamentem jest natomiast brak głębszej refleksji metodycznej nad konstrukcją kwestionariusza wykorzystanego w badaniu. Dyskusyjne jest również założenie, iż „przedsiębiorstwa te zostały potraktowane jako eksperci” (s. 127). Jako eksperci powinni zostać potraktowani respondenci biorący udział w tych badaniach, natomiast o firmach można raczej mówić, jako o wzorcach lub dobrych praktykach zarządzania konkurencyjnością na rynkach międzynarodowych.

Prezentację wyników badań w rozdziale czwartym oceniam pozytywnie i wysoko. Przedstawione analizy są interesujące, chociaż bazują na dość prostych metodach statystycznych. Pozwoliły one na identyfikację motywów, barier, form, kierunków oraz orientacji strategicznych w procesach internacjonalizacji badanych przedsiębiorstw. W rozdziale tym Autorka zweryfikowała ponadto hipotezę H1 oraz przeprowadziła ogólną ocenę stopnia internacjonalizacji badanych firm na podstawie wybranych, omówionych wcześniej w części teoretycznej mierników. Do prezentacji tych wyników zgłaszam następujące uwagi:

- zaliczenie „rosnącej konkurencji w kraju” do wewnętrznych motywów internacjonalizacji (s. 134 i dalsze),
- nierówne przedziały procentowe zmiennej „eksport badanych przedsiębiorstw w wartości produkcji sprzedanej ogółem” (s. 145), utrudniające interpretację wyników,
- określenie siły zależności liniowej między zmiennymi na podstawie współczynnika determinacji R^2 (s. 147). Współczynnik ten służy do oceny dopasowania modelu (na co zresztą Autorka prawidłowo zwraca uwagę w pracy), jednak jego interpretacja jako miernika siły zależności nie jest właściwa,
- podawanie procentowych wyników badań z dokładnością do 2 miejsc po przecinku, co nie znajduje uzasadnienia w przypadku próby liczącej 86 podmiotów.

Rozdział piąty poświęcono determinantom konkurencyjności badanych przedsiębiorstw na rynkach międzynarodowych. Część ta nakierowana została na empiryczną weryfikację zaproponowanego w części teoretycznej modelu zarządzania międzynarodową konkurencyjnością przedsiębiorstwa. W związku z tym kolejne podrozdziały poświęcono poszczególnym wymiarom konkurencyjności zgodnie z tym modelem. Przeprowadzone analizy ilościowe i jakościowe są wartościowe pod względem poznawczym; pozwalają wyciągnąć interesujące wnioski na temat kluczowych zasobów determinujących potencjał konkurencyjny, a także strategii konkurencji oraz instrumentów konkurencyjności stosowanych przez badane firmy. Na ich podstawie Autorka weryfikuje hipotezy: H2 (podzieloną merytorycznie na H2a i H2b), H3 oraz H4. Jako wątpliwość do tej części zgłaszam stwierdzenie sformułowane na s. 200, iż po przeprowadzeniu badań ilościowych Doktorantka „stworzyła listę determinant, które w sposób zasadniczy wpływają na uzyskanie międzynarodowej konkurencyjności przedsiębiorstw”. Po pierwsze, z powodu braku reprezentatywności badań wnioski można odnosić tylko do badanej próby. Po drugie, o ile pytanie o składniki potencjału konkurencyjnego zadano w odniesieniu do „potrzeb budowania przewagi konkurencyjnej” (s. 234), o tyle pytania o strategię konkurencyjną oraz instrumenty konkurencyjności dotyczyły „częstości” ich stosowania, a nie skuteczności w osiąganiu konkurencyjności.

Szkoda również, że Autorka nie prowadzi głębszych analiz empirycznych na temat bardzo ciekawego założenia, iż o międzynarodowej konkurencyjności przedsiębiorstw można mówić nie tylko w przypadku internacjonalizacji (...), ale również wtedy, gdy rywalizacja między przedsiębiorstwami odbywa się wyłącznie na rynku krajowym, jednak toczy się również z zagranicznymi rywalami” (s. 126). W kwestionariuszu ankiety przyjęto wyłącznie podział firm na 2 grupy: (1) działające wyłącznie na rynku krajowym oraz (2) rozszerzające działalność poza granice kraju (s. 232). W mojej ocenie dodanie trzeciej możliwości dotyczącej działalności krajowej pod silną presją konkurencji zagranicznej pozwoliłoby wyciągnąć wiele wartościowych wniosków na temat przyjętego założenia. Szkoda również, iż w pracy nie wykorzystano potencjału narracyjnego wynikającego z zastosowania metody wywiadu, jak również relatywnie mało uwagi poświęcono empirycznej relacji pomiędzy przewagą i pozycją konkurencyjną, czyli dwoma ostatnimi wymiarami konkurencyjności w zaproponowanym modelu konceptualnym.

Sformułowane powyżej uwagi krytyczne nie ograniczają istotnie mojej pozytywnej i bardzo wysokiej oceny części empirycznej pracy. Jej dużym atutem jest bezpośrednie powiązanie merytoryczne badań z wyznaczonym problemem badawczym oraz operacjonalizacja zmiennych bazująca na rozważaniach przedstawionych w części teoretycznej pracy. Autorka dobrze radzi sobie z analizą zebranego materiału empirycznego, konsekwentnie realizując cele pracy i weryfikując postawione hipotezy badawcze. Wartościowym zabiegiem jest wykorzystanie w badaniach mierników względnych, rozpatrywanych najczęściej na tle wyników osiąganych przez konkurentów, a także prowadzenie dyskusji konfrontującej uzyskane wyniki z dotychczasowym dorobkiem literaturowym i rezultatami wcześniejszych badań.

W zakończeniu rozprawy Autorka podsumowuje zakres przeprowadzonych rozważań, wyraźnie odnosi się do weryfikacji sformułowanych hipotez badawczych oraz rozlicza się z realizacją celów pracy. Formułuje również interesujące wnioski poznawcze, a także zwraca uwagę na ograniczenia zrealizowanych prac empirycznych i formułuje propozycje tematów dalszych badań. Oceniam, iż zakończenie zostało przygotowane na bardzo wysokim poziomie i spełnia wszystkie wymagania stawiane przed rozdziałami podsumowującymi prace naukowe.

Podsumowując, moja ocena struktury i zawartości merytorycznej recenzowanej pracy jest pozytywna i wysoka. Stwierdzam, iż na podstawie wyводу przedstawionego w części teoretycznej oraz w oparciu o wnioski wynikające z przeprowadzonych badań cele pracy zostały w pełni zrealizowane, a hipotezy badawcze poprawnie zweryfikowane. Zachęcając Autorkę do pogłębienia przedstawionego w rozprawie wnioskowania zwracam się do Niej z prośbą o udzielenie odpowiedzi na następujące pytania:

1. Czy jest możliwe wyznaczenie kierunku i siły zależności pomiędzy (1) przeciętną oceną stanu zasobów (s. 234), (2) rodzajem stosowanej strategii konkurencji (s. 235), (3) średnią częstością stosowania instrumentów konkurowania (s. 236) na rynkach zagranicznych a oceną zajmowanej pozycji konkurencyjnej wobec konkurentów na rynkach zagranicznych (s. 237) dla 29 badanych firm, aktywnych na rynkach międzynarodowych? Jeśli tak – ile wynoszą te zależności i jak Pani interpretuje te wyniki?
2. Jak ocenia Pani perspektywy rozwoju konkurencyjności polskich przedsiębiorstw na rynkach międzynarodowych? Które wymiary konkurencyjności będą decydowały o sukcesie internacjonalizacji działalności gospodarczej w kolejnych latach?

4. Ocena wykorzystania źródeł literatury

Praca została przygotowana w oparciu o dobrze dobraną, adekwatną do poruszanych zagadnień i aktualną literaturę. W bibliografii wykazano znaczącą liczbę 237 źródeł drukowanych oraz 9 źródeł internetowych. Zdecydowaną większość z nich stanowią źródła naukowe, publikowane zarówno jako monografie, jak również artykuły w czasopismach. Autorka korzysta przede wszystkim z publikacji krajowych, jednak wykazuje się również znajomością literatury światowej. Powołania w tekście, jak również źródła pod rysunkami i tabelami są sporządzone poprawnie. Pozwalają one generalnie na jednoznaczny identyfikację cytowanych pozycji, chociaż czasem występują przypisy niejednoznaczne, np. K. Wach...op. cit., s. 76 (s. 82) – nie wiadomo do której publikacji K. Wacha odnosi się ten przypis, lub brak nazwiska w przypisie: M. Sposoby budowania przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstwa... na s. 36. W przypisach pojawiają się ponadto czasem drobne błędy literowe, np. Hund (s. 15) vs Hunt (s. 220), czy rozbieżności w datach publikacji, np. E. Duliniec, Marketing międzynarodowy, PWE, Warszawa 2009 (s. 90) vs 2012 (s. 219), czy M. Romanowska, Planowanie strategiczne w przedsiębiorstwie, PWE, Warszawa 2004 (s. 74) vs 2009 (s. 223). W pracy pojawiają się także określone rozbieżności między źródłami powołanymi w treści, a bibliografią. Części cytowanych pozycji nie wykazano w bibliografii, co dotyczy m.in. takich publikacji, jak:

- M. Grzebyk, Z. Kryński, Konkurencja i konkurencyjność przedsiębiorstw: ujęcie teoretyczne, Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy. Wyd. Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów 2011 (s. 7),
- M.E. Porter, Porter o konkurencji, PWE, Warszawa 2001 (s. 8),
- R. Śliwiński, Kluczowe czynniki międzynarodowej konkurencyjności przedsiębiorstw, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2011 (s. 8),
- M. Gorynia, Luka konkurencyjna na poziomie przedsiębiorstwa a przystąpienie Polski do Unii Europejskiej, Wyd. AE w Poznaniu, Poznań 2002 (s. 35) - w tym przypadku ponadto M. Gorynia nie jest autorem, ale redaktorem tej pozycji.

Pomimo tych mankamentów moja ogólna ocena wykorzystania literatury w pracy jest pozytywna.

5. Ocena formalna rozprawy doktorskiej

Praca zawiera łącznie 238 stron, w tym 217 stron tekstu podstawowego oraz 21 stron uzupełniających, na których zamieszczono bibliografię, spisy ilustracji i tabel oraz załączniki w postaci 2 narzędzi badawczych. Całość opatrzona została także streszczeniem w języku polskim i angielskim. Rozprawa została napisana poprawnym i klarownym językiem. Autorka sprawnie posługuje się słownictwem charakterystycznym dla nauk o zarządzaniu; prowadzony wywód jest bardzo dobrze przygotowany od strony stylistycznej, gramatycznej i ortograficznej. W treści pojawiają się bardzo nieliczne mankamenty w tym zakresie, np. „wąskiej grypy przedsiębiorstw” (s. 126), które nie rzutują istotnie na moją wysoką ocenę językową pracy.

Układ i formatowanie treści rozprawy również nie budzi zastrzeżeń. Obiekty (tabele i rysunki) są właściwie osadzone w treści i każdorazowo wyraźnie zapowiedziane w toku prowadzonych rozważań. W części empirycznej identyfikuję jednak określone problemy z czytelnością niektórych rysunków. Dotyczą one przede wszystkim kolorystyki wykorzystanej do graficznej prezentacji rozkładu odpowiedzi

na pytania zadawane respondentom (np. rys. 5.1., s. 162, rys. 5.2., s. 166, rys. 5.12., s. 188). Do oznaczenia skrajnych wartości odpowiedzi zastosowano tu bardzo podobne odcienie koloru niebieskiego, co utrudnia percepcję treści. Znacznie bardziej korzystne byłoby zastosowanie tu identyfikacji kolorystycznej przypisującej np. ocenom niższym zróżnicowane odcienie koloru czerwonego, a ocenom wyższym – odcienie zielonego lub niebieskiego.

Krytycznie oceniam też czytelność rys. 4.2., s. 139 i rys. 4.4., s. 141. W tym przypadku bardzo utrudnione jest powiązanie prezentacji graficznej z poszczególnymi opisami wynikającym z legendy. Wymaga to bardzo dużego wysiłku ze strony czytelnika, który powinien być nakierowany na zrozumienie wyników, a nie odczytywanie informacji z rysunku. Zdecydowanie wygodniejsze byłoby także stosowanie pełnych nazw dla składników potencjału konkurencyjnego badanych firm (rys 5.1., s. 162, tabela 5.2., s. 163 i dalsze) niż ich skróconych symboli. Przyjęta w pracy formuła wymaga bowiem ciągłego porównywania legendy z pełnymi opisami zamieszczonymi w tabeli 5.1., s. 161.

6. Konkluzja

W mojej ocenie recenzowana rozprawa stanowi oryginalne rozwiązanie ważnego i perspektywicznego problemu naukowego związanego z identyfikacją, opisem i oceną czynników kształtowania międzynarodowej konkurencyjności przedsiębiorstw sektora żywnościowego. Autorka wyznaczyła ambitne cele naukowe pracy, jak również sformułowała wartościowe hipotezy badawcze. Dokonany przegląd literatury oraz wyników badań wtórnych, jak również bardzo wysoki poziom merytoryczny rozprawy potwierdzają, iż Doktorantka wykazuje się ogólną wiedzą teoretyczną w dyscyplinie nauki o zarządzaniu. Praca potwierdza równocześnie umiejętność samodzielnego prowadzenia aktywności naukowej przez Autorkę, w tym projektowania metodyki badań, konstruowania narzędzi badawczych charakterystycznych dla nauk społecznych oraz zebrania, analizy i interpretacji materiału empirycznego. Przeprowadzone badania umożliwiły realizację celów pracy, weryfikację postawionych hipotez badawczych oraz wyciągnięcie interesujących wniosków poznawczych dla teorii i praktyki zarządzania.

W ostatecznej konkluzji stwierdzam, iż rozprawa doktorska Pani mgr inż. Agaty Budzyńskiej-Biernat pt. „Kształtowanie strategii międzynarodowej konkurencyjności przedsiębiorstw sektora żywnościowego Wielkopolski” spełnia wymogi ustawy z dnia 14 marca 2003r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. 2003 nr 65 poz. 595 z późn. zmianami) i wnioskuję do Rady Dyscypliny Nauki o Zarządzaniu i Jakości Politechniki Poznańskiej o jej przyjęcie i dopuszczenie do publicznej obrony.

Marek Matejun